

РОЗВИТОК ПРИКЛАДНОЇ ЛІНГВІСТИКИ У КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ НАУКОВИХ ГАЛУЗЕЙ

УДК 371

В. В. Корнієнко

Сьогодні проблема мовної підготовки визначається соціальним замовленням висококваліфікованих спеціалістів у різних галузях суспільного життя, що повинні мати навички та вміння професійного іншомовного спілкування з іноземними колегами з метою обміну досвідом і досягненнями у своїй галузі й ефективного їх застосування в Україні. В умовах формування ринкових відносин у нашій державі, за яких спостерігається налагодження нових міжнародних зв'язків України та здійснюється широкий обмін спеціалістами, знання іноземної мови (ІМ) стало однією з найважливіших потреб, що безпосередньо впливають на професійну діяльність фахівців. У цьому контексті значущість ІМ, як засобу професійного спілкування студентів – майбутніх спеціалістів, набула надзвичайної вагомості в системі освіти нашої країни. Це вимагає нового підходу до організації навчання ІМ у закладах освіти з метою розвитку мовленнєвої активності і вмінь практичного використання ІМ у професійних цілях, творчого мислення, пізнавальних процесів як невід'ємних ознак майбутніх спеціалістів.

У період глобальних трансформаційних змін очевидною стає необхідність екстенсивного й інтенсивного оновлення вищої освіти як одного з ключових соціальних інститутів суспільства. Це, по-перше, визначається умовами неухильного і динамічного поповнення знання, швидким застаріванням наукових підходів та концепцій, появою і зміною потреб у нових спеціальностях у зв'язку з технічними, виробничими, науковими та соціальними змінами, розширенням сфери вищої освіти в професійному, демографічному і загальнокультурному аспектах. А, по-друге, йдеться про розробку змістовно оновлених методів, організаційних форм та цілей освітньої діяльності, суттєво адаптованих до специфіки сучасних особистісних потреб. Ці

цілі і завдання знаходять відображення в концепціях та програмах загальносвітового і державного масштабів (Концепція ЮНЕСКО “Освіта в XXI столітті”, Національна доктрина розвитку освіти України в XXI столітті та ін.). Прагнення з’ясувати питання кроспредметної підготовки майбутніх спеціалістів визначили мету статті – розкрити особливості розвитку прикладної лінгвістики у контексті інтеграції наукових галузей.

Розвиток мовної освіти у світі зумовлено низкою чинників, серед яких важливе значення мають гуманізація і гуманітаризація освіти; зростання важливості іноземних мов унаслідок глобалізації та розширення міжнародних контактів; залежність ділових переговорів від успішної комунікації тощо. Помітним також є позитивний вплив вивчення ІМ на розвиток розумових і творчих здібностей особистості. Для більшості людей мовна освіта починається із засвоєння рідної мови вдома, некерованого занурення у другу мову, вивчення ІМ, найчастіше англійської, починаючи з початкової школи й ознайомлення з другою ІМ на пізнішому етапі. Іноземна мова вважається базовим шкільним предметом та є одним із компонентів функціональної грамотності разом з основами інформатики, економічними знаннями тощо. Англійська мова була і залишається основною мовою міжнародного спілкування, тому вивчення цієї мови є пріоритетом освітньої політики більшості країн. На думку відомого науковця академіка Л. В. Щерби, навчання мов у контексті розвитку розумових здібностей студентів, займає перше місце серед предметів. Ні один з предметів не може замінити в цьому аспекті філологію. Школа, яка позбавлена філологічного елемента, є школою односторонньою та не може виховувати людей високої культури.

В Україні мовна освіта безпосередньо пов’язана з вивченням літератури і називається філологічною як система та результат філологічного навчання. Зауважимо, що термін “філологія” походить від грецького *φιλολογία* (“любов до слова”). До наукового обігу його ввів засновник німецької класичної філології І. Вольф зі значенням вивчення культури, мови і діянь греків та римлян. Класична філологія вивчала давні мови і літератури. Згодом, у XIX ст., предмет

філології розширився, зорієнтувавшись на національні мови та літератури [4, с. 958]. У словнику В. Даля дається визначення філології як науки, що вивчає мертві чи живі мови [3].

Нині в електронному кар'єрному довіднику для студентів і молодих фахівців філологія розкривається як сукупність гуманітарних наук, що вивчають культуру народу, виражену в мові та літературній творчості. Підкреслимо, що філологію також визначають як інструмент порозуміння, який допомагає виконанню одного з основних людських завдань – зрозуміти іншу людину, іншу епоху й іншу культуру [1, с. 545], а також як моральність, оскільки філологія відучує людину від духовного егоцентризму через залучення до культури інших [2, с. 100]. Філологічний підхід до вивчення мовних явищ, мовлення, писемних пам'яток і текстів гуманітарного характеру за Е. Красновським об'єднує всі мовні дисципліни, створюючи основу для їхньої інтеграції. Отже, філологія як наука виражає ідею вивчення культури через мови та літератури.

Термін “філологія” вживається також для позначення освітнього напрямку. У такому розумінні російська дослідниця О. Ковтун визначає філологію як навчання створення, інтерпретації і поширення різних типів текстів, тобто здійснення міжособистісної, масової, зокрема крос-культурної та міжнаціональної, комунікації [5]. Причому поняття “текст” трактується дуже широко: під текстом розуміють предметно-знаковий носій обміну комунікативною діяльністю [7, с. 717]. У науковій літературі існують класифікації текстів за різними параметрами: 1) усні, писемні друковані; 2) адресатні і безадресатні; 3) комунікативно спрямовані на процес та на результат; 4) жорсткі (клішовані), узувальні (частково регламентовані) і вільні; за стилем та жанром: 1) художні, публіцистичні, наукові, ділові, релігійні; 2) тексти-протоколи, накази, дисертації, статті тощо; 3) політичні, спортивні, юридичні, рекламні тощо [7, с. 718]. Найбільш концептуальною для філології як співдружності науки і філологічної освіти є ідея тексту, діалогу студента з текстом.

Філологічна освіта має на меті формування наукового філологічного світогляду та філологічної компетентності, що містить систему обов'язкових лінгвістичних і літературознавчих знань, знання мови, історії та типології літературних текстів, навички і вміння лінгвістичного та літературознавчого аналізу творів, перекладу, філологічну ерудицію й інтуїцію, належне мовне виховання та інтелігентну мовну поведінку [4, с. 958]. Професійна філологічна освіта потрібна вчителям-словесникам, викладачам мов і літератур, журналістам, перекладачам. Як напрямок підготовки, вона містить предметні поля перекладу, редагування художніх текстів, прикладної лінгвістики тощо.

Слово “philology” у сучасній англійській мові має дещо відмінне значення, навіть у британському й американському варіантах. У словнику сучасної британської англійської мови Лонгмана зазначається, що це слово застаріле, означає вивчення слів і способів, якими розвиваються слова та мови [10, с. 1229]. Філолог (philologist), за визначенням Енциклопедії Британніка, займається здебільшого історичним розвитком мов, їхнім виявом у писемних текстах відповідної літератури і культури [9]. У провідному словнику американського варіанту англійської мови М. Вебстер “philology” подається у двох значеннях: 1) загальному – вивчення літератури, дисциплін, пов'язаних із літературою або мовою, яка використовується в літературі; 2) лінгвістичному – історичне та порівняльне мовознавство; вивчення людської мови як засобу літератури й як галузі, що розкриває історію культури [11]. Отже, словники англійської мови пов'язують філологію з історичним вивченням мов, рідше з літературою. Вважаємо за доцільне відстежити вживання цієї дефініції в науковій літературі.

Так, в енциклопедії Wikipedia зазначається, що науковий журнал American Journal of Philology визнається найкращим філологічним виданням, яке розкриває проблематику античної літератури, лінгвістики, історії, філософії та культурних студій з використанням міждисциплінарного підходу [12]. Огляд змісту його випусків за 2009 і 2010 роки (№ 517–524) показав 100 % зосередженість на проблемах античної літератури, культури та історії

Стародавньої Греції та Риму. Отже, на підставі цього можна константувати, що в США “philology” зберігає своє первинне значення вивчення культури Давньої Греції та Риму.

Словник іншомовних слів визначає лінгвістику (франц. *linguistique*, від лат. *Lingua* – мова) як науку про мову; мовознавство. Лінгвістика входить до складу філології (грец. *philologia*, буквально – любов до слова), яка, за визначенням Великої радянської енциклопедії, являє собою “співдружність гуманітарних дисциплін – лінгвістичних, літературознавчих, історичних та інших, що вивчають історію і з’ясовують сутність духовної культури людства через мовний та стилістичний аналіз письмових текстів. Текст у всій сукупності своїх внутрішніх аспектів і зовнішніх зв’язків – вихідна реальність філології. Зосереджуючись на тексті, створюючи до нього службовий “коментар” (найбільш давня форма та класичний прототип філологічної праці), філологія вбирає в себе всю глибину людського буття, перш за все, духовного. Таким чином, внутрішня структура філології є двополярною. На одному полюсі – найскромніша служба “при” тексті, що не припускає відходу від його конкретики; на іншому – універсальність, межі якої попередньо неможливо окреслити. В ідеалі філолог має знати буквально все – оскільки все може в принципі знадобитися для пояснення того чи іншого тексту”.

Отже, лінгвістика і філологія тісно взаємопов’язані між собою. Навчальні заклади, де основним предметом вивчення виступають мови, можна назвати лінгвістичними, а у широкому сенсі – філологічними. Філологія та лінгвістика також мають широкі зв’язки з історією, психологією, філософією й іншими науками, оскільки практично для всіх наук вони є джерелом знання про термінологію тієї чи іншої науки, а предмет їх дослідження (слово) – засобом ознайомлення людства з досягненнями будь-якої науки. Оскільки філологія вивчає культуру через текст, мовознавство досліджує не лише тексти. Лінгвістика не завжди торкається культурологічного боку питання, хоча іноді і виникають лінгвофілософські проблеми. Для мовознавства є характерною більша близькість до точних наук, ніж до інших дисциплін, що входять до

філології. На думку російського філолога М. Гаспарова, “за переважання у філології сперечаються лінгвістика та літературознавство, причому лінгвістика веде наступальний бій, а літературознавство – оборонний чи той, що відвертає увагу” [2, с. 99].

Особливо важливою є підготовка кадрів, які б, разом із вільним професійним знанням ІМ (перш за все англійської), могли б використати цю мову у розробці комп’ютерних програм з навчання ІМ і для інших цілей міжнародного співробітництва та спілкування. Отже, зростає попит на кваліфіковані кадри з професійним рівнем знання як ІМ, так і інформаційно-комп’ютерних технологій, тобто спеціалістів у галузі “Прикладної лінгвістики”. У енциклопедії Wikipedia “Прикладна лінгвістика” розглядається як розділ мовознавства, пов’язаний із практичним вирішенням питань застосування мови: створення систем транскрипції усної мови, транслітерації іншомовних слів, систем стенографії; стандартизація термінології; створення штучних мов, автоматизованих систем інформаційного пошуку; розроблення методів автоматичного анотування, реферування, машинного перекладу; створення синтезаторів мови.

Освіту у сфері лінгвістики можна умовно розбити на три основні блоки: підготовка викладачів, перекладознавство та спеціальності, так чи інакше пов’язані із суспільними комунікаціями (“Теоретична і прикладна лінгвістика”, “Теорія і практика міжкультурної комунікації”, “Інтелектуальні системи” тощо). У сучасній науці спостерігається тенденція до інтеграції наукових галузей, виникнення нових дисциплін на межі кількох наук. Суспільство дедалі більше потребує спеціалістів інтегрального типу, здатних реалізовувати завдання, що впливають із практичних потреб людини. Прикладна лінгвістика – це галузь лінгвістики, орієнтована на практичне застосування здобутків теорії мови в різних сферах людської діяльності, пов’язаних із використанням мови. Прикладна лінгвістика оперує новітніми засобами обробки інформації (комп’ютерами), суто лінгвістичними і математичними методами дослідження.

Спеціальності “Теоретична і прикладна лінгвістика”, “Теорія і практика міжкультурної комунікації”, “Інтелектуальні системи в гуманітарному середовищі” розглядають мову як один з основних механізмів, що керують сучасним світом, як його найважливішу структурну одиницю. За словами Максима Кронгауза, директора Інституту лінгвістики РДГУ, сьогодні ми спостерігаємо розквіт прикладних напрямків у лінгвістиці. Якщо в Радянському Союзі готували в основному теоретиків, а з прикладних спеціальностей – викладачів та фахівців з письмового перекладу, то в наші дні ситуація докорінним чином змінилася. Сьогодні лінгвісти потрібні в усіх сферах, чи то у бізнесі, економіці, чи у політиці. Саме цей новий підхід і послужив відправною точкою для розвитку прикладної лінгвістики.

Історія розвитку лінгвістики як науки характеризується переважною увагою до фундаментальних теоретичних досліджень. Наш прагматичний час зумовив активізацію досліджень у сфері практичного застосування накопичених лінгвістичних досягнень та, відповідно, активний розвиток такої лінгвістичної науки, якою є прикладна лінгвістика.

Одним із найбільш поширених напрямків прикладної лінгвістики є традиційний напрямок використання природної мови (як рідної, так і іноземних) у процесі комунікації людей, тобто лінгводидактика мов, що складається з проблем письма (графіка), методики навчання рідній та іноземним мовам, орфографії і пунктуації та їх удосконалення, мовної культури тощо. Цей напрямок має ще назву конкретного мовознавства, тобто такого, що вивчає окремі (конкретні) мови (україністика, русистика тощо) [6, с. 426].

Функціонування кожної мови як засобу спілкування вивчається у межах функціональної лінгвістики, яка, на відміну від конструктивної лінгвістики, що вивчає мову, надає перевагу дослідженню мовлення.

Практичне використання мов є неможливим без урахування особливостей мовного спілкування і таких його складових, як мовець, адресат, повідомлення, контекст, специфіка контакту та код (засоби) повідомлення, що вивчаються у межах комунікативної лінгвістики.

Комунікативні процеси, що розглядаються у комунікативній лінгвістиці, аналізуються з урахуванням зв'язку конкретних мов з культурою, взаємодією мовних, етнокультурних та етнопсихологічних чинників, які є предметом аналізу етнолінгвістики, тісно пов'язаної з так званою зовнішньою лінгвістикою, об'єктом якої є сукупність етнічних, соціальних, історичних, географічних та інших чинників як нерозривно пов'язаних із розвитком і функціонуванням мови [6, с. 423].

Посилення міжнародних зв'язків активізувало розвиток таких напрямків прикладної лінгвістики, як інтерлінгвістика, що вивчає міжнародні мови як засіб міжнародного спілкування [6, с. 424], та перекладознавство, у межах яких набули особливої актуальності питання транскрипції усного мовлення, транслітерування тощо. Теоретичним підґрунтям для розвитку цих прикладних напрямків можна вважати досягнення у галузі зіставного мовознавства (контрастивної лінгвістики, конфронтативної лінгвістики), що на основі зіставного методу вивчає дві чи більше мов з метою виявлення їх подібностей і відмінностей на всіх рівнях мовної структури [6, с. 422].

Використання певних наукових методів спричинило появу нових напрямків у розвитку тієї чи іншої прикладної сфери. Так, наприклад, застосування методів картографування та лінгвістичної географії (нанесення на географічну карту ізоглос – меж поширення певних мовних явищ) зумовило розвиток ареальної лінгвістики (лінгвогеографії, просторової лінгвістики), яка тісно пов'язана з таким напрямком прикладної лінгвістики, як картографія, тобто лінгвістичне забезпечення створення і використання географічних карт.

Актуальним є й практичне використання лінгвістичних даних у стилістичній діагностиці, стилеметрії, при автоматизації певних процесів (наприклад, видавничого), які стали цікавими напрямками сучасної прикладної лінгвістики. Прикладний характер має і проблема дешифрування.

Мова як явище соціальне функціонує в тісній взаємодії із суспільством: стан та розвиток мови залежить від суспільних процесів і навпаки – мова здатна впливати на стан суспільства. Така взаємозалежність зумовила ще один

традиційний напрямок прикладної лінгвістики – участь у мовній політиці держави, яка здатна реалізуватися у розробці алфавітів, принципів орфографії, ліквідації неписьменності; виборі та затвердженні державної мови; визначенні положення інших мов стосовно державної мови; розробці, уніфікації і стандартизації національної термінології; питаннях найменування та перенайменування (міст, вулиць, площ).

Близькою до зазначених напрямків є проблема прикладної термінології, яка може бути подана такими аспектами:

- проблема засвоєння носієм мови певних термінів або і певних терміносистем;
- систематизація терміносистем;
- укладання термінологічних словників;
- стандартизація й уніфікація науково-технічної термінології;
- виявлення співвідношення міжгалузевих термінів і співвідношення при перекладі іншомовних текстів;
- урахування динамічності у розвитку терміносистем;
- автоматизація систем термінів певних галузей тощо.

Найбільш давньою прикладною сферою мовознавства можна вважати прикладну лексикографію. На сучасному етапі її розвитку цей напрямок прикладної лінгвістики, окрім розробки традиційних паперових словників, збагатився таким аспектом, як комп'ютерна лексикографія, що у поєднанні з даними ще однієї нової науки – системології – здатна продукувати такі електронні лексикографічні форми, якими є інформаційно-пошукові тезауруси.

Розвиток лінгвістичних досліджень останніх десятиліть характеризується міждисциплінарною взаємодією з іншими науками (кібернетика, інформатика, семіотика, соціологія, психологія тощо). Інтегрованість зусиль вчених зумовила розвиток таких комплексних наук, як соціолінгвістика, психолінгвістика, нейролінгвістика, когнітивна лінгвістика, математична лінгвістика, кібернетична лінгвістика, комп'ютерна лінгвістика тощо.

Кожну з цих наук доцільно розглядати як окремий напрямок прикладної лінгвістики, який здатен дати суттєвий поштовх розвитку новітніх технологій, науково-технічному прогресу в цілому.

Особлива роль у цьому відводиться саме комп'ютерній лінгвістиці, що охоплює питання автоматичного (машинного) перекладу, лінгвістичного забезпечення інтелектуальних систем, створення інформаційних мов, автоматичного анотування й індексування документів, автоматичного аналізу (розпізнавання) та автоматичного синтезу тексту, комп'ютеризації навчання тощо.

Зазначені вище аспекти комп'ютерної лінгвістики мають безпосереднє відношення до проблем штучного інтелекту, вирішення яких потребує комплексних зусиль дослідників різних наук.

Крім названих напрямків прикладної лінгвістики, вважаємо за доцільне назвати ще один – документознавство, адже саме документ є втіленням лінгвістичного забезпечення людської комунікації, що полягає в обробці, зберіганні, передачі соціально значущої інформації, зафіксованої в текстах.

Отже, зазначені основні напрямки досліджень у межах сучасної прикладної лінгвістики не становлять собою закритого списку, адже життя – процес динамічний, і розвиток науково-технічного прогресу виявляє та ще обов'язково виявить нові сфери практичного застосування мови. Однак і дослідження названих прикладних аспектів мови має дуже багатогранні та багатообіцяючі перспективи, особливо в Україні. У США лінгвістика належить традиційно до напрямку підготовки “Іноземні мови, література та лінгвістика”, проте найчастіше вона є окремою освітньою програмою, оскільки США є центром світової лінгвістики [8, с. 130].

Список використаної літератури

1. Аверинцев, С. С. Филология [Электронный ресурс] / С. С. Аверинцев // Лингвистический энциклопедический словарь. – Режим доступа : http://philologos.narod.ru/texts/aver_philol.htm.

2. Гаспаров, М. Л. Филология как нравственность / М. Л. Гаспаров // Записки и выписки. – М., 2001. – С. 98–100.
3. Даль, В. И. Толковый словарь живаго великорускаго языка [Электронный ресурс] / В. И. Даль. – Режим доступа : <http://slovardalya.ru/description/filologiya/42051>.
4. Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремін ; Акад. пед. наук України. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
5. Ковтун, Е. Н. Зачем быть филологом сегодня? Презентационная привлекательность филологического образования в России [Электронный ресурс] / Е. Ковтун, С. Родионова // Информационный бюллетень Совета по филологии учебно-методического объединения по классическому университетскому образованию. – 2007. – № 10. – Режим доступа : <http://www.philol.msu.ru/~umo/include.php?url=FILE195.htm>.
6. Кочерган, М. П. Загальне мовознавство : підручник / М. П. Кочерган. – К. : Видавничий центр “Академія”, 2003. – 464 с.
7. Селіванова, О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 842 с.
8. Семенов, О. М. Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури : [монографія] / Семенов Олена Миколаївна. – Суми : ВВП Мрія-1 ТОВ, 2005. – 404 с.
9. Encyclopedia Britannica [Електронний ресурс] / Britannica Online Encyclopedia. – Режим доступу : <http://www.britannica.com/Ebchecked/topic/456678/philology>.
10. Longman Dictionary of Contemporary English / [man. ed. Stephen Pullon]. – 3d ed. – NewDelhi : Pearson Education, 2004. – 1950 p.
11. Merriam Webster On-Line Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.merriam-webster.com>.
12. Wikipedia, the free encyclopedia [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://en.wikipedia.org>.

Рецензент: кандидат педагогічних наук, доцент Голівер Н. А.